

УДК 327.8.32(53)

<http://doi.org/10.17721/2524-048X.2018.11.28-53>

Андрій Мартинов,

доктор історичних наук, професор,
Інститут історії України НАН України

ФОРМУВАННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЯ ПОЛІТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ ЩОДО БЛИЗЬКОСХІДНОГО РЕГІОНУ

Анотація. У статті аналізуються особливості процесу формуванні та реалізації політики Європейського Союзу щодо Близького Сходу. Після завершення «холодної війни» регіон є пріоритетним для економічних, безпекових та соціокультурних інтересів країн-членів ЄС. У центрі близькосхідної політики ЄС перебуває проблема арабсько-ізраїльського замирення. Моделі мирного врегулювання на основі мир в обмін на землю не були реалізовані. Палестинське питання залишається маркером ефективності політики ЄС на Близькому Сході. Регіональна розстановка сил змінилася під впливом подій «арабської весни». Близький Схід перебуває у затяжному процесі геополітичної трансформації. ЄС опосередковано підтримує стратегію США щодо просування демократичних цінностей у арабські мусульманські країни. Регіон залишається ареною геополітичного протистояння великих держав: Китаю, Індії, Росії, США, Японії. Складна регіональна ієрархія сил є динамічною. Викликом для регіональної і глобальної безпеки є іранська ядерна програма. ЄС критикує політику адміністрації президента США Трампа, який скасував угоду 2015 р. з Іраном щодо розвитку мирної атомної енергетики. Нестабільним залишається становище в Іраку. Ця країна є об'єктом гуманітарної політики ЄС. Стурбованість європейських правозахисників викликає ситуація із правами людини в Саудівській Аравії. Метою політики ЄС на Близькому Сході є запобігання радикалізації політичних настроїв. Це має допомогти ЄС уникнути терористичної загрози та модернізувати суспільства мусульманських країн Близького Сходу.

Ключові слова: *«арабська весна», Близький Схід, Європейський Союз, Ізраїль, іслам, Сирія, США, Туреччина.*

Постановка проблеми. Формування і реалізації спільної політики Євросоюзу на Близькому Сході є актуальною проблемою теоретичного та емпіричного аналізу. Близькосхідний регіон є важливим для імплементації економічних, безпекових та цивілізаційних інтенцій Євросоюзу. Однак складності із проведенням політики ЄС щодо зазначеного регіону накладаються на гострі протиріччя між великими державами, які мають власні інтереси у цьому регіоні та на внутрішньо регіональні традиційні конфлікти. Тому метою статті є висвітлення особливостей генезису та імплементації близькосхідної політики ЄС від початку 1990-х років і до подій «арабської весни».

Огляд публікацій. Історіографія зазначеної проблеми є невичерпною. У форматі статті доцільно розглянути найбільш резонансні публікації останнього часу. Радник першого президента Європейської Ради Германа ван Ромпея нідерландський історик Луук ван Мідделаар у 2009 р. видав книгу «Перехід до Європи: як континент став союзом». У зазначеній праці Л. ван Мідделаар розглядає Євросоюз як синтез трьох складових: зовнішньої (сукупності усіх держав Європи), внутрішньої («Європа спільноти» зі спільними інституціями), та проміжної (відносин між державами-членами ЄС). Автор наголошує на важливості позиціонування Європейської Спільноти як політичного суб'єкта [8, с. 12]. Жвавою є наукова і політична дискусія з приводу сумісності ісламу із сучасністю. На думку французького дослідника Д. Муазі, «ідеологію на її місці двигуна історії замінили пошуки ідентичності збоку людей, що не певні того, хто вони є, не певні свого місця в світі та перспектив повноцінного майбутнього». Зокрема, це є вибором для відносин Туреччини і ЄС. Адже «без перспективи членства в Союзі спокуса Сходу може стати для Туреччини нездоланною. У підсумку Союз опиниться поряд із потенційно дуже проблематичним сусідом» [10, с. 127].

Близький Схід, навіть виходячи з його географічної назви, є регіоном, який безпосередньо межує з країнами Європейського Союзу. Звідси вони традиційно отримують більше половини нафти, яку споживають. Традиційно Франція та Велика Британія постачають великі обсяги зброї до країн регіону, після чого європейська дипломатія починає докладати зусилля до замирення протиріч. Загалом близькосхідна політика ЄС спрямована на залагодження стосунків з ісламським світом. Зазначена задача є складною, адже ісламський світ не має держави гегемона, яка може стати центром політичної та економічної інтеграції [6, с. 26].

Після розпаду британської та французької колоніальних імперій загострилася проблема вибудовування нової ієрархії сил у близькосхідній системі міжнародних відносин. Ситуація особливо ускладнилася після створення у 1948 р. Держави Ізраїль. Не в останню чергу листопадові події 1956 р., пов'язані з британсько-французько-ізраїльською агресією проти Єгипту прискорили процес консолідації західноєвропейських країн. Водночас на Близькому Сході остаточно зміцнилися позиції США, а Європа опинилася на других ролях у місцевих геополітичних іграх. Війни 1967 та 1973 років активізували політику Європейських Співтовариств на Близькому Сході. Корективи у політику Євросоюзу внесла чергова арабсько-ізраїльська війна «Судного дня» у жовтні 1973 року. У жовтні 1973 р. Данія та Нідерланди виступили проти того, аби постійні члени Ради Безпеки ООН Франція та Велика Британія представляли спільну позицію Європейських Співтовариства. Причому Франція спиралася на традиційно тісні відносини з елітами Сирії та Лівану. Однак, зважаючи на багато полюсність близькосхідної системи міжнародних відносин, орієнтуватися потрібно було на ширше коло зв'язків.

Відповідно до статті 238 Римського договору (1957) Європейське Співтовариство підписало 11 травня 1975 р. угоду про співпрацю з Ізраїлем. Крім того, у 1976 р. було підписано угоди про асоціацію з Алжиром, Марокко, Тунісом, Мальтою, а у 1977 р. з Єгиптом, Йорданією, Сирією, Ліваном. [1, с. 133]. Однак нормальний розвиток відносин у 1980-ті рр. був ускладнений

внаслідок неврегульованості близькосхідного арабсько-ізраїльського конфлікту. З початком у грудні 1987 р. повстання на палестинських територіях Європейські Спільноти приступають до складного процесу узгодження курсу щодо арабсько-ізраїльських проблем. Проблем для всього Близького Сходу додав конфлікт, який 2 серпня 1990 р. ініціював Саддам Хусейн, захопивши Кувейт, став потужним стимулом для роздумів з приводу потреби формування спільної зовнішньої та оборонної політики Європейських Співтовариств. Велика Британія і Франція направили своїх військових до коаліції на чолі США, яка мала мандат ООН.

Після успішної військової операції на чолі зі США 28 лютого 1991 р. Ірак прийняв умови звільнення Кувейту. На Мадридській мирній конференції 1991 р. Ізраїль погодився з принципом «території в обмін на мир». Європейська Спільнота не була активним учасником Мадридської (жовтень-листопад 1991 р.) мирної конференції у справах Близького Сходу. Однак чимало європейських країн підтримували формулу «мир в обмін на території». Результатом угоди між палестинцями та Ізраїлем, досягнутої в Осло, стало створення Палестинської автономії, але не була вирішена головна проблема, тобто не створено незалежної держави Палестина [21, с. 123]. Поразка Іраку спровокувала чергове посилення ісламського радикалізму. В Європі, зазначає російський дослідник А.Малашенко, іслам став вічним фактором присутності. «Пасивний» іслам не несе загрози внутрішній стабільності Європи» [7, с. 91]. Однак Європейський Союз закликали зайнятися факторами, які сприяють радикалізації та мобілізації сил для проведення терористичних актів. Вирішуючи цю проблему, Європейський Союз намагається вести діалог з поміркованими мусульманами як на міжнародному, так і національному рівнях [4, с. 50]. Але епохальних успіхів на цьому непростому шляху дипломатія країн ЄС так і не досягла. Наприклад, міжконфесійна війна в Боснії та Герцеговині дала підстави порівнювати її з громадянською війною у Лівані. У обох випадках ЄС не знаходив адекватних механізмів замирення [12, с. 41].

Також не можна не констатувати, що найбільше розбіжностей між провідними країнами Європейського Союзу стосується близькосхідної політики. Хоча Європейський Союз з часу підписання 1993 р. угоди в Осло залишається головним спонсором Палестинської автономії, Франція наполягає на самостійній посередницькій ролі Європейського Союзу, а Німеччина краще розуміє ізраїльську сторону [20, с. 99].

Водночас питання вибору стратегії щодо країн Близького Сходу стало черговим приводом для протиріч між США та Європою. Каменем спотикання у євроатлантичних відносинах стали Ірак та Іран. Париж та Берлін уникли прямої військової підтримки США в Іраку у 2003-2009 роках. Недостатньо консолідованою була позиція ЄС та США щодо іранської ядерної програми. «Стара» Європа зазначала, якщо до Ірану ставитися як до ворога, він ворогом і стане. Правда, Євросоюз фактично підтримав зміцнення без пекових позицій НАТО у близькосхідному регіоні. У лютому 1995 р. НАТО започаткувало спеціальний інструмент діалогу з Єгиптом, Ізраїлем, Йорданією, Мавританією, Марокко й Тунісом. Того ж року в Осло було підписано палестинсько-ізраїльську угоду про принципи самоуправління у секторі Газа та на Західному березі річки Йордан. Однак просування вперед мирного процесу викликало невдоволення в середовищі радикалів. 4 листопада 1995 р. ізраїльський фанатик Ігал Амір вбив прем'єр-міністра Іцхака Рабіна. Євросоюз висловив співчуття та занепокоєння з цього приводу. В результаті зриву переговорів з Я.Арафатом не було вирішено проблему статусу Єрусалиму, повернення палестинських біженців та долю єврейських поселень на палестинських землях.

На «Об'єднаній арабській конференції» в Каїрі у 1996 р. було заявлено, що справедливий та загальний мир на Близькому Сході є стратегічним вибором арабських країн. У жовтні 1998 р. Євросоюз вітав підписану за посередництва президента США Б.Клінтона угоду Вай-Плантейшн, що забезпечила суверенітет Палестинської автономії над 18% територій, звільнених від ізраїльського контролю. Однак незворотними позитивні тенденції не стали. У вересні 2000 р. ізраїльський політик А.Шарон у провокаційних цілях відвідав

Храмову гору в Єрусалимі. Палестинці розглядали це як провокацію. Мирний процес знову було зупинено. Євросоюз продовжував наполягати на тому, аби дві держави Ізраїль та Палестина жили у безпечних та визнаних кордонах. Але до реалізації цієї моделі мирного врегулювання ще далеко. З початком другої палестинської інтифади погіршилося економічне становище на палестинських територіях. Євросоюз не був готовий направити своїх спостерігачів до зони конфлікту. Водночас країни-члени Євросоюзу намагався використати перспективу розвитку співробітництва з Ізраїлем з метою активізації процесу близькосхідного мирного процесу. Європейська перспектива навіть розглядалася як основний мотив для Ізраїлю. Який мав би спонукати його до пошуку миру з палестинцями. [23, с. 155.].

У березні 2002 р. Саудівська Аравія висунула «Загально арабську мирну ініціативу». Вона відповідала загальному баченню близькосхідного врегулювання, яке також мав Європейський Союз. Хоча єдина позиція навіть провідних країн Європейського Союзу з цього питання відсутня. «Ліга арабських держав» вимагає від Ізраїлю не лише визнати кордони станом на 4 червня 1967 р., а й повернути Сирії Голландські висоти. Араби вимагають справедливого вирішення проблеми палестинських біженців на основі визнання їхнього права на повернення (з демографічної точки зору це абсолютно неприйнятно для Ізраїлю). Ізраїль визнає право палестинських біженців на повернення, але тільки на палестинські території, кордони яких будуть визначені після остаточного врегулювання. Адже Ізраїль маленька країна й поселення біженців підірвало би його устої як єврейської держави. Також арабські країни домагаються від Ізраїлю погодитися на незалежної і суверенної палестинської держави на окупованих з 4 червня 1967 р. палестинських територіях на Західному березі Йордану та в секторі Газа зі столицею в Східному Єрусалимі. В разі виконання цих вимог арабські країни готові: визнати закінчення арабсько-ізраїльського конфлікту та укладання мирної угоди з Ізраїлем з метою забезпечення безпеки всіх держав регіону, арабські держави встановлять з Ізраїлем нормальні відносини в рамках загального

мирного врегулювання. «Ліга арабських держав» тоді закликала підтримати цю ініціативу офіційних посередників, тобто ООН, США, мусульманські країни і Європейський Союз.

Однак цього разу на заваді реалізації саудівської ініціативи стали події навколо Іраку. У березні 2003 р. США під приводом недопущення створення іракської атомної бомби розпочали війну. Хоча тодішній голова МАГАТЕ Г.Блікс висловлював сумніви у наявності у Іраку таємної програми створення ядерної зброї після рейду ізраїльської авіації 1981 року [13, с. 44]. Еліти «старої» Європи були шоковані американсько-британським підходом у обґрунтуванні іракської загрози. Заради мети відбувалося маніпулювання розвідувальними даними. Напруги додавав й етнічно-релігійний чинник, адже арабський світ вважає надто великим вплив ізраїльського лобістів на процес прийняття зовнішньополітичних рішень Сполученими Штатами Америки [19, с. 49].

Євросоюз знову був розчарований тим, що сформована у рамках Спільної зовнішньої політики 22 червня 2002 р. у Севільській декларації стратегія палестинсько-ізраїльського врегулювання втрачала шанс на втілення. Це, на думку З.Бжезинського, означало, що саме «на близькосхідному напрямку Європейський Союз вперше «починає знаходити контури по-справжньому єдиної та повномасштабної європейської стратегії, яка суперечить монополії Америки на роль регіонального арбітра...У найближчій перспективі Америці вистачить сили й волі, аби ігнорувати думку європейців» [2, с. 99]. Після взяття у квітні 2003 р. американськими військами Багдаду Європейський Союз закликав до посилення ролі ООН у реалізації гуманітарної місії в Іраку [15, с. 94]. Однак «демократичний» Ірак відкинув вимогу Європейського Союзу скасувати смертну кару. Загалом чи не єдиним практичним результатом іракської компанії стала відмова лівійського лідера М.Каддафі від реалізації власної ядерної програми.

Європейські країни-члени НАТО вимушені підтримувати політику США щодо «демократизації» ісламського світу. Однак, протидія здобуттю Іраном

ядерної зброї, на думку європейських експертів, не повинна була привести Європейський Союз до широкомасштабного конфлікту з ісламським світом ззовні та всередині Європи [14, с. 33]. Чимало європейських експертів визнають, що для Ірану ядерна зброя є фактором залучення до впливового кола держав та підвищення свого статусу в мусульманському світі. Однак від того не можна скасовувати режим ядерного нерозповсюдження.

Німецький соціолог У. Бек зазначав, що «зовсім не по-європейському обмежувати мусульман ісламом. Саме тому, що європейські цінності мають світський характер, вони не прив'язані до жодної конкретної релігії або якогось спадку». [3, с. 34]. Однак у випадку з Близьким Сходом з'ясувалося, що демократія полегшує доступ до влади ісламістським антизахідним режимам. Більшість країн, наприклад, ОПЕК були незадоволені від того, що західні країни імпортери нафти на заміну намагаються експортувати демократію. Це розглядалося у термінології лідера терористичного угруповання «Аль-Каїда» Усами бін Ладена, як «змова» сіоністів та нових хрестоносців. Основним подразником у цьому сенсі були самі лише розмови про гіпотетичну можливість вступу Держави Ізраїль в НАТО. [17, с. 87]. Насправді, НАТО навряд чи готовий воювати з усім ісламським світом, прямо захищаючи Ізраїль. Зрештою, 21 лютого 2005 р. Європейський Союз затвердив план партнерства з Державою Ізраїль. [18, с. 185]. Це радикальні ісламісти й вважають доказом такої «змови». На фоні поширення такої пропаганди у січні 2006 р. на виборах до місцевих органів влади в секторі Газа (його площа 360 кв. км. з населенням 1,5 млн. палестинців) перемогли радикальні ісламісти з руху «Хамас». Палестинський рух вкотре було розколото. У відповідь на радикалізм «Хамас» Ізраїль запровадив економічну блокаду сектора Газа, звідки ракетами обстрілювали південні міста Ізраїлю. Це доводило, що побудована «стіна безпеки», яка відділяє палестинські території від земель Ізраїлю.

17 липня 2006 р. Рада міністрів закордонних справ країн-членів Європейського Союзу прийняла декларацію щодо потреби збереження позитивного темпу близькосхідного мирного процесу. В свою чергу Ізраїль

відповів на про вокативні обстріли своєї території бойовиками шиїтського руху «Хезболла» та потрапив до кривавої війни на Півдні Лівану. За ініціативи Європейського Союзу 26 липня 2006 р. у Римі відбулася міжнародна конференція, яка була присвячена черговій ізраїльсько-ліванській війні. Цього разу Європейський Союз зайняв консолідовану позицію. Завдяки цьому у серпні 2006 р. Європейський Союз долучився до миротворчої операції у територіальних водах Лівану.

Наприкінці березня 2007 р. «Ліга арабських держав» прийняла рішення про повторний запуск «загально арабської мирної ініціативи». Її сенс полягає у звільненні окупованих палестинських територій. Прийняття цієї ініціативи відкривало перед Ізраїлем перспективу встановлення дипломатичних відносин з 57 арабськими та мусульманськими країнами. Адміністрація Дж. Буша молодшого розглядала зусилля, спрямовані на відновлення арабсько-ізраїльського діалогу як складову стабілізації становища на Близькому Сході. 27 листопада 2007 р. за американського посередництва у Аннаполісі відбулося повернення до палестинсько-ізраїльського мирного процесу, який був перерваний 2000 року. Європейський Союз вітав готовність сторін досягнути домовленостей на основі «Дорожньої карти».

У свою чергу Євросоюз висунув власний проект облаштування Близького Сходу. Президент Франції Н.Саркозі під час саміту Європейський Союз – Африканський союз (7-8 грудня 2007 р.) ініціював створення «Середземноморського союзу». Метою було формування спільної міграційної політики, охорона навколишнього середовища, боротьба проти тероризму та корупційних зв'язків. Планувалося створення Середземноморського інвестиційного банку. Мотивом для зацікавлення партнерів стала пропозиція обміняти технології атомної енергетики на доступ до газових родовищ північно-африканських країн. Франція вважала, що наслідки розширення Європейського Союзу на Схід вимагають наполегливого пошуку нових джерел сировини. До 2020 року Європейський Союз мав намір зберегти доступ до вуглеводів. «Консалтингова агенція PFC ENTRGY» наприкінці 2007 р.

підрахувала, що лише 7% світових запасів нафти та газу повністю відкриті для західних компаній. 16% контролюються росіянами, 12% іншими національними компаніями. Лише 65% родовищ розробляються на умовах концесії та розподілу видобутку [22, с. 89]. Пропонується синхронізувати взаємодію Європейського Союзу з майбутнім «Середземноморським союзом». Німеччина вважала «Середземноморський союз» своєю «альтернативою» Європейському Союзу. Турки вбачають у цьому проекті можливість зробити неможливим вступ Туреччини до власне Європейського Союзу. Скептично до цього проекту поставилися Ліван, Ізраїль. Прихильніше французький проект сприйняли Марокко, Алжир, Лівія, Туніс. Це пояснюється потужними позиціями французьких концернів на ринку північно-африканських країн. Франція вийшла на лідерські позиції в питаннях розвитку газових проектів з країнами Північної Африки. Зрештою, 13 липня 2008 р. у Парижі відбулася чергова зустріч потенційних членів «Середземноморського союзу» (G-Med). Ініціатива створення «Середземноморського союзу» належить раднику президента Франції Анрі Гено. Він пропонував створити міждержавне об'єднання 27 країн-членів Європейського Союзу та 10 країн Середземноморського басейну. Пропонувалося, що учасники «Середземноморського союзу» будуть його очолювати за принципом ротації. Ключовими питаннями вважаються розвиток співпраці в галузі енергетичної безпеки, боротьби з тероризмом, міграції, торгівлі. За підсумками паризької зустрічі 43 країни прийняли рішення реалізувати шість проектів: покращення екології Середземного моря, модернізації морських шляхів, цивільна оборона, сонячна енергетика, створення університету та агентства з надання допомоги малим та середнім підприємцям. Скептики вважають, що середземноморський діалог може створити Європу, яка суперечить самій собі та ідеї інтеграції, яка була покладена в її фундамент батьками-засновниками. Як зазначала М.Тетчер, неможливо побудувати Єрусалим в Брюсселі [21, с. 123].

У контексті стратегічного розвитку «Великого Близького Сходу» особливе значення має розвиток еміратів Перської затоки. 8 травня 2007 р. в

саудівській столиці Ер-Ріяді відбувся 17-й саміт країн Перської затоки та Європейського Союзу. Було зафіксовано рішення щодо подальшого зближення двох інтеграційних угруповань. Зрештою, 1 січня 2008 р. було створено Спільний ринок країн Перської затоки: Катару, Саудівської Аравії, Об'єднаних Арабських Еміратів, Оману, Бахрейну, Кувейту. Фактично цьому проєкту повторено модель створення Європейського Союзу. Громадяни країн Арабської (так у еміратах звать політично коректно Перську затоку) Затоки отримали право не лише вільно інвестувати в економіку країн регіону, а й шукати роботу у сусідів, навчатися тут та отримувати пенсію. Однак, на відміну від Європейського Союзу, створена 1981 року «Рада співробітництва країн Перської (Арабської) затоки» немає спільних правових інституцій. Крім того, ключовим питанням залишається гарантування регіональної безпеки регіону Перської. До 2010 р. планувалося запровадити спільну грошову одиницю – динар Затоки. Зазначена ідея обговорювалася з 2002 р., коли у грошовий обіг було запроваджено євро. Валютний союз сприятиме розвитку торгівлі у регіоні та зменшить його залежність від американського долара. Але до 2018 р. вона так і не була реалізована.

Водночас домінуючі позиції у Перській затоці залишаються за США. У цьому регіоні розташовано близько 40 тис. американських військ та 5-й військово-морський флот Сполучених Штатів. Найбільшу проблему становить Іран. Об'єднані Арабські Емірати висувають територіальні претензії Ірану, вимагаючи повернення трьох спірних островів. Іран закликає розвивати співробітництво без втручання «іноземних сил». Восени 2007 р. президент Ірану Махмуд Ахмедінеджад запропонував країнам «Ради співробітництва країн Перської затоки» укласти регіональний оборонний пакт та розвивати співробітництво від створення зони вільної торгівлі до ядерної енергетики.

Ізраїльська ядерна програма реалізується вже понад півстоліття. Повідомив про це 1986 р. ядерник Мордехай Вануну. Після виходу на свободу 2004 р. він стверджував, що Ізраїль володіє від 100 до 200 ядерними бомбами. За ядерною потугою Ізраїль вийшов на шосте місце в світі після США, Росії,

Великої Британії, Франції, Китаю, випередивши Індію та Пакистан. Крім того, Ізраїль неодноразово погрожував військовою операцією проти Ірану навіть без згоди США. Але Вашингтон стримував такий порив. Зокрема, адміністрація Дж. Буша молодшого заборонила постачання наступальних озброєнь, потрібних для нанесення удару по Ірану. Вашингтон не хотів, аби його поставили перед скоєним фактом, як у 1981 р. після знищення військово-повітряними силами Ізраїлю іракської атомної станції. Американські війська вразливі у разі іранської відповіді в Іраку. Тому США відмовили у постачанні анти бункерних бомб, без яких важко розбомбити підземні ядерні об'єкти. Тому Ізраїлю було відмовлено у постачанні літаків «Боїнг 767», переобладнаних як дозаправщики. Без них ізраїльські літаки не зможуть бомбувати на Сході Ірану ядерні сховища та повернутися на бази. Вашингтон не надав повітряного коридору над Іраком.

Імідж Європейського Союзу в ісламському світі був зіпсований публікацією в датській пресі карикатур на Пророка Мухаммеда [17, с. 123]. Це викликало розрив відносин більшості мусульманських країн з Королівством Данія. Спроби виправити ситуацію були успішними, коли 13 липня 2008 р. у Парижі відбувся саміт країн Європейського Союзу за участю середземноморських країн. Для Франції відносини з мусульманськими країнами особливу актуальність становлять у зв'язку з проблематикою нелегальної міграції. Одночасно у Парижі відбулися консультації прем'єр-міністра Ізраїлю Е.Ольмерта та сирійського президента Б.Асада. Європейський Союз наголосив, що гарантія безпеки Ізраїлю може виникнути в разі створення демократичної палестинської держави.

США й надалі намагаються використовувати Ірак як противагу впливу Ірану. Перманентні переговори з Іраном вела «шістка» у складі Великобританії, Китаю, Росії, США, Франції, Німеччини залишалися на рівні тактичних маневрів. Тегеран демонстрував готовність вести переговори з ядерного нерозповсюдження, але відмовлявся вводити мораторій на збагачення урану.

Захід сподівався, що поганий стан іранської економіки піти на поступки в питанні ядерної програми. США наклали заборону великим банкам кредитувати розробку найбільшого іранського родовища «Південний Парс». Але відсутність іранських поставок енергоносіїв робила Європейський Союз більш залежним від Росії. Водночас зацікавлення в розробці родовища висловлювали китайські та індійські енергетичні компанії, які склали конкуренцію ЄС у контексті проекту газопроводу «Набукко» й у Туркменістані.

Вашингтон звинувачував Тегеран у підтримці іракського та афганського руху опору. Ізраїль звинувачував Іран у співпраці з Сирією в питанні збагачення урану. У червні 2008 р. ізраїльські військові літаки відпрацювали тактику бомбування іранських ядерних об'єктів. У відповідь Іран провів випробування ракети дальністю 2000 км., що загрожувало Європі. США звинувачували Іран про розробці ядерної зброї під прикриттям мирної атомної програми. В обмін на припинення робіт зі збагачення урану Тегерану пропонували низку спільних економічних проектів у тому числі в енергетиці. Інакше загрожували санкціями.

Країни Перської затоки після початку восени 2008 р. глобальної економічної кризи зазнали збитків не лише від падіння ціни на нафту (з липня 2008 р. вона була на рівні 147 дол. за барель, а у грудні 2008 р. лише 98 дол., а й від втрат капіталовкладень внаслідок падіння курсу акцій на фондових ринках Європи та США. Нестабільною залишалася й ситуація на Близькому Сході. Наприкінці грудня 2008 р. Європейський Союз докладав зусилля заради припинення наступу Ізраїлю на бойовиків руху «Хамас» у секторі Гази. Однак домогтися цього виявилось не під силу. Європейському Союзу було важко досягнути режиму стабільного припинення вогню між Ізраїлем та Палестиною. Чимало політиків у Європі ставляться до Ізраїлю як до «51-го штату» США на Близькому Сході. Звичайно, Ізраїль залишається представником Заходу на Близькому Сході [10, с. 44].

18 січня 2009 р. напередодні інавгурації президента США Барака Обами Ізраїль припинив військові дії у секторі Газа. Зазначимо, що Європейський

Союз, так само як і США, визнали палестинський рух «Хамас» терористичним угрупованням ще навесні 2006 року [16, с. 34]. Прихильники цієї ідеї вважали, що Організація Північноатлантичного договору має принести на Близький Схід більшу довіру та безпеку. Але в такому разі НАТО вступило би у пряме зіткнення з ісламським світом. Хоча цього поки що не відбулося, але відносини демократичного Заходу з мусульманським Сходом залишаються конфронтаційними.

26 січня 2009 р. міністри закордонних справ Європейського Союзу висловилися за виключення організації «Моджахеди іранського народу» зі списку терористичних організацій. Підштовхнути ісламський світ на шлях реформ було неможливо без «зіткнення цивілізацій». Європейському Союзу також доводиться враховувати позицію європейських ультраправих, завдяки яким зближаються ознаки європейського та арабського антисемітизму. В той же час європейські ультраправі популісти створили «антиісламський фронт». [11, с. 44]. Оскільки антисемітизм та ісламофобія співіснують у європейській масовій свідомості, суперечливою залишається й стратегія ЄС на Близькому Сході.

За умов світової економічної кризи позиції ЄС на «Великому Близькому Сході» залишалися міцними. У 2009 р. Франція відкрила військову базу в Ормузькій протоці (на території Оману). Крім того, 2300 французьких військових залишаються в Джібуті. Перемога у березні 2009 р. на парламентських виборах у Ізраїлі правих розглядалася як загроза мирному процесу. Консервативні кола вважають неможливою репатріацію палестинців на території, втрачені ними після 1948 р., наполягають на демілітаризації палестинських територій. Однак ізраїльські праві проти відходу Ізраїлю за лінію 1967 р. та пошуку прийнятної для всіх формули поділу Єрусалиму.

Будь-який імперський устрій Близького Сходу приречений. Водночас наявність багатьох центрів впливу у регіоні та серед великих держав робить ситуацію на Близькому Сході особливо нестабільною. Євросоюз має обмежений та умовний вплив на Ізраїль та США у питанні створення

Палестинської держави. У цьому не допоміг навіть прецедент Косово, хоча прихильники руху «Хамас» загрожували піти шляхом одностороннього проголошення державності. Але вирішити палестинську проблему можливо лише у широкому контексті розв'язання проблем «Великого Близького Сходу», що найближчим часом малоймовірно. У зв'язку з ризиками відмови уряду Б.Нетаньяху від створення Палестинської держави, Європейський Союз погрожував переглянути умови взаємин з Державою Ізраїль. Втім, саме Ізраїль залишається центральним фронтом «зіткнення цивілізацій». Глобальна війна з тероризмом створює для цього додаткові вагомні аргументи. США продовжують вести гру з арабами заради контролю над запасами енергетичної сировини, що є передумовою збереження статусу американського долара як світової валюти, а отже й глобальної американської гегемонії. Але гіпотетична остаточна поразка Держави Ізраїль, який залишається «прифронтовою» державою у міжцивілізаційному протистоянні з арабським світом також не в інтересах Європейського Союзу. Адже в такому разі європейські проблеми з мусульманами лише загостряться. Загалом вироблення спільного зовнішньополітичного курсу ЄС щодо Близького Сходу та особливо його реалізації залишаються серйозною проблемою для Євросоюзу.

Наразі можна виділити та дослідити передусім американську стратегію формування «Великого Близького Сходу», стратегію багато полярності у цьому регіональному контексті, стратегію перманентної зміни регіональних лідерів, а також стратегію гіпотетичного формування Халіфату як тотожності ісламських цінностей та інтересів. Треба зауважити, що зазначені стратегічні підходи є не лише традиційними для регіоналістики, а й обумовлені історичними обставинами. Нагадаємо, що регіон Близького Сходу до класичної західної доби колоніального домінування перебував під впливом Османської імперії. Лише після Першої світової війни, коли зазначена імперія як «хвора держава» занепала й прискорено розпадалася, на Близькому Сході загострилася конкурентна боротьба за поділ сфер впливу між тодішніми великими

колоніальними імперіями Великою Британією та Францією. Цей процес супроводжувався пожвавленням арабського національно-визвольного руху.

За підсумками Другої світової війни стало зрозуміло, що нафтовий фактор став головним у геополітичній конкуренції на арабському Близькому Сході. Тому за існування біполярної системи міжнародних відносин доби «холодної війни» США і СРСР конкурували за впливи на нафтоносні держави цього регіону. Отже, фактично впродовж XIX-XX століть на Близькому Сході конкурували між собою декілька стратегій. Насамперед після розпаду Османської імперії занепала ідея Халіфату, але переживала підйом ідея формування нових незалежних арабських держав із одночасним пожвавленням арабського націоналізму. Після Суецької кризи 1956 р. Велика Британія та Франція були вимушені віддати регіональну ініціативу США, які стримували на Близькому Сході СРСР. Попри це, союз Москви із Іраком, Сирією, Єменом фактично тривав до розпаду СРСР.

Військова операція зі звільнення Кувейту від іракських військ (2 серпня 1990 – 23 лютого 1991 рр.) закріпила американське домінування у регіоні. Європейський Союз дуже повільно розробляв власну стратегію на Близькому Сході й зрештою підпорядкував її американському баченню регіональних перспектив. До зазначеної стратегії були вимушені адаптуватися й інші великі держави. Російська Федерація лише у нульові роки XXI століття почала систематично боротися за повернення втрачених позицій на Близькому Сході. В свою чергу Індія та Китай вибудовують свої близькосхідні зовнішньополітичні стратегії, виходячи передусім із власних економічних інтересів. Але, якщо на цю ситуацію подивитися з точки зору більшості арабських країн, то можна побачити, що вони навряд чи відчують себе суб'єктами регіональної політики. Діяльність «Ліги арабських держав», не кажучи вже про набагато ширшу за представництвом і складом «Організацію ісламської конференції», багата прикладами різних суперечностей та протиріч між державами учасницями. Усередині цих міжнародних структур триває перманентна боротьба за право визначення стратегії дій.

14 травня 2018 р. у рамках відзначення 70-річчя створення Держави Ізраїль США офіційно перевели своє посольство із Тель-Авіва до Єрусалиму. Ця історична дата започаткувала новий етап близькосхідного протистояння. Стратеги американської зовнішньої політики З.Бжезинський, С.Гантінгтон, Г.Кіссінджер, зрозуміло кожен із власною аргументацією, але досить переконливо писали про потребу адаптації ісламського світу до умов глобального ідеологічного та військового наступу демократії. Причому більшість політологів, коментуючи такий підхід, вели мову про потребу підтримки ліберальної модернізації консервативних арабських політичних режимів. У часовому вимірі цьому процесу відводили час не менший, ніж тривала доба «холодної війни». Адміністрація Джорджа Буша молодшого залишила у спадок стратегію формування «Великого Близького Сходу». Цей підхід набув нової актуальності з початком восени 2008 р. світової економічної кризи. Адміністрація Барака Обами уточнила мету зазначеної стратегії, яка полягає у трансформації регіональної геополітики в інтересах збереження західного домінування у форматі так званої однополярної системи міжнародних відносин. Впродовж 2011-2012 рр. США обрали тактику підтримки зміни режимів у Тунісі, Єгипті, Лівії, Ємені. Критична маса такої трансформації може стати точкою біфуркації у процесі територіального розпаду існуючих арабських держав та утворення нових. Зокрема, мова може йти про закінчення тривалого процесу створення держави Курдистан. Нагадаємо, що США наполягали на її виникненні ще після Першої світової війни, але тоді обставини та розстановка світових сил склалися іншим чином. Тепер внаслідок послідовного зміцнення після 2003 р. на Півночі Іраку курдської автономії, навіть попри силовий супротив Туреччини, ця територія стає точкою тяжіння для «іранських», «турецьких» та «сирійських» курдів. Держава Курдистан має стати інструментом подальшої геополітичної трансформації регіону, внаслідок якої повинні утворитися менші за нині існуючі арабські держави, поділені за племінними та конфесійними ознаками. В такому разі керовані конфлікти між цими державами дадуть можливість на тривалий час поховати націоналістичну

ідеологію панарабізму. Це також дасть шанс забезпечити територіальний розпад Ірану, який має стати кінцевою метою формування «Великого Близького Сходу». Зрозуміло, що зазначена стратегія є оптимальною для інтересів й Ізраїлю. Однак цій домінуючій стратегії на даному історичному відрізку часу протистоять принаймні три інші стратегії. Розглянемо кожен з них.

Навіть фактичний союз США та Євросоюзу у процесі формування «Великого Близького Сходу» не може нівелювати вплив на події у регіоні інших центрів сили. Звичайно, навіть теоретична можливість вступу до Євросоюзу Туреччини, незалежно від реальної часової перспективи цього процесу, робить ЄС зацікавленим гравцем на Близькому Сході. Однак відкладання завершення процедури європейської інтеграції Туреччини ставить цю державу у невизначене становище. Зважаючи на курдський фактор, власті Туреччини намагаються проводити обережну політику щодо нових «пост-авторитарних» арабських режимів, які з'явилися внаслідок недавніх арабських революцій. Попри це, Туреччина залишається «найслабшою ланкою» у західній стратегії формування «Великого Близького Сходу», адже ціною реалізації цього проекту неминуче буде територіальна фрагментація самої Туреччини. Тому Туреччина, небезпідставно претендуючи на роль регіонального лідера, схиляється до максимально можливого пошуку компромісів із інтересами інших впливових світових гравців у регіоні. Причому Анкара готова робити це навіть за рахунок помітного погіршення відносин із Ізраїлем. Останній все ще розглядається арабами як «привнесений ззовні» західний союзник, а не «автохтонний суб'єкт» регіональної політики. Хоча, звичайно, кожен із претендентів на статус близькосхідної регіональної держави вимушений рахуватися із інтересами фактично визнаних полюсів сили, географічно наближених до Близького Сходу. Зокрема, Індія, маючи традиційні історичні зв'язки із Близьким Сходом, наразі суттєво залежить від постачання нафти із країн зазначеного регіону. Тому стабільний розвиток індійської економіки корелюється із уникненням конфліктних сценаріїв подій на Близькому Сході. В свою чергу Росія та Китай розглядають цей регіон як цінний приз у глобальній

геополітичній грі на теренах Євразії. Адже ймовірна трансформація «Великого Близького Сходу» радикально змінює євразійську геополітику та послаблює позиції як Росії, так і Китаю, причому не лише на «новому» Близькому Сході, а й у глобальному масштабі.

Найбільш оптимальною тактикою стримування реалізації стратегії формування «Великого Близького Сходу» є зіткнення інтересів США із інтересами країн, які небезпідставно претендують на роль регіональних лідерів. Тому Росія та Китай намагаються, підтримуючи Сирію та Іран як останні бар'єри на шляху арабських революцій, обмежити можливість зміцнення регіональних позицій американських союзників. Передусім мова йде про нафтоносні монархії Перської затоки, які об'єднані у «Союз арабських держав Перської затоки». Вони давно консолідовані із бізнесовими інтересами США та ЄС, тому стратегічно орієнтовані на союз із ними, звичайно, на умовах збереження свого внутрішньополітичного устрою. Але стабільність у тій же Саудівській Аравії потребує постійних фінансових дотацій та є відносною. Загострення конкурентної боротьби за регіональне лідерство відповідає інтересам полюсів сили з-за меж Близького Сходу. Адже це уповільнює процес визначення кола держав гегемонів у регіоні, які будуть здатні послідовно протидіяти зовнішньому впливу, відстоюючи власні інтереси. Для багатополлярної системи міжнародних відносин ідеальним варіантом нової геополітичної конфігурації Близького Сходу може бути своєрідна поліархія, тобто контрольований геополітичний хаос у формі боротьби усіх проти усіх із постійною зміною ролей союзників і конкурентів.

Своєрідний «імпорт революцій» став тактикою дій нафтовидобувних монархій Перської затоки під час арабських революцій. Внаслідок цього Саудівська Аравія та Катар позиціонувалися як нові лідери, які навіть конкурують із Туреччиною. Отже, Саудівська Аравія, Катар, Бахрейн, використовуючи й сирійських фактор, намагаються консолідувати арабський світ проти «перського» Ірану. В свою чергу Іран підтримкою шиїтів у Ємені та Бахреїні пробує зв'язати руки Саудівській Аравії та її арабським й західним

союзникам. «Пост-революційні» Єгипет та Лівія, які до 2011 р. претендували на статус регіональних лідерів, тепер більше стурбовані внутрішніми проблемами. Зокрема, реальна перспектива територіального розпаду Лівії у вигляді відокремлення від Тріполітанії та Феццану нафтовидобувної Кіренаїки фактично є головним призом для «коаліції бажаючих», яка у жовтні 2011 р. усунула від влади Муамара Каддафі. Такий варіант розвитку подій підсилює позиції Заходу та його союзних монархій Перської затоки та послаблює Іран й Туреччину у боротьбі за регіональне лідерство.

Претензії Ірану на регіональне близькосхідне лідерство безпосередньо конфліктують із інтересами Заходу та Ізраїлю у цьому регіоні. Водночас в сучасному Ірані наявні усі фактори, які стимулювали арабські революції. Насамперед, в іранському суспільстві більшість складає молодь, яка, на відміну від передумов шийтської ісламської революції 1979 р., переважно орієнтована на західні цінності й не має постійної роботи. Внаслідок цього високою є ймовірність появи в Ірані «роздратованих громадян», які будуть здатні силою змінити політичний устрій країни. Високою є ймовірність загострення міжнаціональних відносин між персами та національними меншинами. Тож Іран зможе й надалі претендувати на роль регіонального лідера не лише створивши за будь-яку ціну ядерну зброю, а й вирішивши ці проблеми.

Висновки. Запорукою нівелювання стратегії перманентної зміни близькосхідних регіональних лідерів та забезпечення домінування стратегії формування «Великого Близького Сходу» є подальше зміцнення Ізраїлю. Однак зазначені тенденції стають важливим мотивом для можливої реалізації ще однієї регіональної стратегії, пов'язаної з «ісламською інтеграцією».

Формальне завершення наприкінці 2014 р. активної військової фази операції НАТО в Афганістані, якщо звичайно після президентських виборів у США 6 листопада 2012 р. не було зроблено чергових коректив, може підштовхнути до радикалізації політичного ісламу. Особливо це буде актуальним у разі повернення до влади, принаймні у пуштунських районах Афганістану, талібів. Але своєрідним полігоном для зазначеної стратегії є

держави Магрибу. «Постреволюційні» країни Північної Африки опинилися під посиленням впливом радикальних ісламістів. Звичайно, навіть попри посилення їхніх позицій у Єгипті та Лівії, вони вимушені рахуватися із світськими та прозахідними політичними силами, які також наявні у цих країнах. Водночас важко не помітити тенденції приходу до виконавчої влади у Марокко, Тунісі, навіть у «Перехідній національній раді» Лівії політиків, які були помічені у прихильності до інтегрального ісламу. Вже навіть з'явився конкретний проект створення на ісламістських засадах «Союзу держав Магрибу», який теоретично може стати праобразом Халіфату. Утім, із цього ланцюга поки що випадає Алжир, який за майже двадцять років громадянської війни, здається, послабив ці настрої у своєму суспільстві.

Крім того, потужною альтернативою проекту Халіфату, хоча й з певними запереченнями та припущеннями, залишається Туреччина. Навіть там поступовий та обережний відхід від моделі демократії під захистом військових повернув до влади поміркованих ісламістів. Вони час від часу схиляються до своїх колишніх ідеалів. Принаймні такий ризик треба враховувати. Тим паче, що «турецький шлях» для мусульманських країн не є універсальним. Його спробував адаптувати до своїх умов Пакистан, де армія досі залишається оплотом нехай не зовсім демократичної, але світської республіки. Однак перманентне протиборство із пакистанськими військовими стало однією із причин того, що пакистанські ісламісти є чи не найбільш палкими прихильниками створення глобальної ісламської громади, яка житиме у одній мусульманській імперії – Халіфаті, причому під захистом пакистанської ядерної зброї. Але чи не найбільшою перешкодою на шляху реалізації стратегії створення ісламського Халіфату є міжконфесійне протистояння у мусульманському світі. «Арабська весна» стимулювала у більшості із 22 арабських країн внутрішні громадянські війни між сунітами та шиїтами. Кожна із конфесій має своїх радикалів, здатних поховати проект відродження Халіфату. Отже, усі зазначені стратегії одночасно взаємодіють на Близькому Сході та переплетені у тугий «Гордіїв вузол» конфліктів й протиріч, які

виходять за межі регіону й набувають глобального значення. Адже навіть теоретична перемога однієї із зазначених стратегій може суттєво змінити глобальну розстановку сил. У найближчі десятиліття зазначені стратегії й надалі конкуруватимуть між собою. Причому не можна виключати й можливості «часткової перемоги» однієї із них, внаслідок чого на Близькому Сході може виникнути небачений раніше «гібрид» геополітичної ієрархії.

Список використаних джерел та літератури

1. Барановский В.Г. Европейское сообщество в системе международных отношений / В.Г. Барановский. – М.: Международные отношения, 1986. – 350 с.
2. Бжезинский З. Выбор. Глобальное господство или глобальное лидерство / З. Бжезинский. – М.: Международные отношения, 2004. – 340 с.
3. Бек У. Космополитическая Европа: реальность и утопия / У.Бек // Свободная мысль. – 2007. – №3. – С. 32-44.
4. Вестфален К. Взаимоотношения ЕС с арабским миром / К. Вестфален // Азия и Африка сегодня. – 2006. – №1. – С. 40-60.
5. Кардини Ф. Европа и ислам. История непонимания / Ф.Кардини. – СПб: Питер. – 2007. – 350 с.
6. Козин Н. Вызов или ответ исламу? / Н.Козин // Свободная мысль. – 2007. – №1. – С. 20-30.
7. Малашенко А. Исламская альтернатива и исламистский проект / А.Малашенко. – М.: Весь мир, 2006. – 290 с.
8. Мідделаар Л. Перехід до Європи: як континент став союзом / Л. Мідделаар. / Пер. з англ.. – К.: Дух і літера, 2018. – 576 с.
9. Муазі Д. Геополітика емоцій. Як культури страху, приниження та надії змінюють світ / Д.Муазі. – Пер. з англ.. К.: Бізнесбукс, 2018. – 260 с.
10. Швед В.О. Близькосхідний регіон у сучасних стратегіях трансатлантичної спільноти / В.О. Швед. – К: Знання. – 2006. – 280 с.

11. Ansorge D. Antisemitismus in Europa und in der arabischen Welt. Ursachen und Wechselbeziehungen eines komplexen Phänomens / D.Ansorge. – Paderborn: Taschenbuch Verlag, 2006. – 440 s.
12. Bieber F. Bosnien-Herzegowina und der Libanon im Vergleich. Historische Entwicklung und Politische System vor dem Bürgerkrieg / F. Bieber. – Sinsheim: Piper Verlag. – 1999. – 400 s.
13. Blix H. Mission Irak / H. Blix. – München: C.H. Beck, 2004. – 380 s.
14. Grand C. The European Union and the non-proliferation of nuclear weapons / C.Grand. // Paper 37. – Paris: Institute for Security Studies of WEU. – January 2000. – P. 30-43.
15. Erklärung der Europäischen Union zum Nahen Osten, Irak und Iran abgegeben im Rahmen der Schlussfolgerungen des Rates am 19 und 20 Juni 2003 in Thessaloniki // Internationale Politik. – 2003. – №10. – S. 90-94.
16. Fücks R. Israel in die NATO // Internationale Politik. – 2006. – №6. – c.30-41.
17. Keppel G. Die neuen Kreuzzüge. Die arabische Welt und die Zukunft des Westens / G. Keppel. – München: C.H. Beck Verlag, 2004. – 300 s.
18. Lior H. Die ENP-Aktionspläne: Israel und Ukraine / H. Lior // Osteuropa. – 2007. – №2–3. – S. 180-195.
19. Mearsheimer J. Die Israel-Lobby. Wie die amerikanische Außenpolitik beeinflusst wird / J. Mearsheimer, S. Walt. – Frankfurt-am-Mein: Buchsverlag, 2007. – 400 s.
20. Peres S. Eine Zeit des Krieges, eine Zeit des Friedens. Erinnerungen und Gedanken / S. Peres. – Berlin: Direct Verlag, 2004. – 300 s.
21. Said E. The end of the peace process Oslo and after / E.Said. – London: Rutledge Books. – 2000. – 320 p.
22. Schlicht A. Die Araber und Europa. 2000 Jahre gemeinsamer Geschichte / A. Schlicht. – Stuttgart: Sohne Verlag, 2008. – 480 s.
23. Veit W. Eine europäische Perspektive für Israel: Schlüssel zur Lösung des Nahost Konflikts / W.Veit // Internationale Politik. – 2003. – №2. – S. 150-165.

References

1. BARANOVSKIY, W.G. (1986). *Evropeiskoe soobshество v sisteme mezhdunarodnykh otnosheniy*. M.: Mezhdunarodnye otnoshenia.
2. BZEZINSKY, Z. (2004) *Vybor. Globalnoe gospodstvo ili globalnoe liderstvo*. M.: Mezhdunarodnye otnoshenia.
3. BECK, U. (2007) *Kosmopoliticheskaya Europe: realnost i utopia. Svobodnaya mysl*. P.32-44.
4. WESTFALEN, K. (2006). *Wsaimootnoshenia ES s arabskim mirom Azia i Afrika segodnya*. P.40-60.
5. KARDINI, F. (2007) *Europe i islam. Istorya neponimania*. Peterburg: Piter.
6. KOZIN, N. (2007) *Wysov ili otvet islama? Svobodnaya mysl*. P.20-30.
7. MALASHENKO, A. (2006). *Islamskaya alternative i islamistskiy projekt*. M.: Ves mir.
8. MIDDELAAR, L. (2018). *Perechid do Europe: yak continent stav sousom*. K: Duch i litera.
9. MUASI, D. (2018). *Geopolitika emoziy*. K: Bisness Buks.
10. SHWED, W.O. (2006) *Bliskoschidnyi region u suchasnykh strategiakh transatlantichnoi spilnoty*. K.: Znaniay.
11. ANSORGE, D. (2006). *Antisemitismus in Europa und in der arabischen Welt. Ursachen und Wechselbeziehungen eines komplexen Phänomens*. Paderborn: Taschenbuch Verlag.
12. BIEBER, F. (1999). *Bosnien-Herzegovina und der Libanon im Vergleich. Historische Entwicklung und Politische System vor dem Bürgerkrieg*. Sinsheim: Piper Verlag.
13. BLIX, H. (2004). *Mission Irak*. München: C.H. Beck.
14. GRAND, C. (2000) *The European Union and the non-proliferation of nuclear weapons* Paper 37. Paris: Institute for Security Studies of WEU. P.30-43.
15. (2003) ERKLAERUNG der Europäischen Union zum Nahen Osten, Irak und Iran abgegeben im Rahmen der Schlussfolgerungen des Rates am 19 und 20 Juni 2003 in Thessaloniki *Internationale Politik*. S.90-94.

16. FUECKS, R. (2006). Israel in die NATO *Internationale Politik*. P.30-41.
17. KEPPEL, G. (2004). *Die neuen Kreuzzüge. Die arabische Welt und die Zukunft des Westens*. München: C.H. Beck Verlag.
18. LIOR, H. (2007). Die ENP-Aktionspläne: Israel und Ukraine *Osteuropa*. P.180-195.
19. MEARSHEIMER, J., WALT S. (2007). *Die Israel-Lobby. Wie die amerikanische Außenpolitik beeinflusst wird*. Frankfurt-am-Mein: Buchsverlag,
20. PERES, S. (2004). *Eine Zeit des Krieges, eine Zeit des Friedens. Erinnerungen und Gedanken*. Berlin: Direct Verlag.
21. SAID, E. (2000). *The end of the peace process Oslo and after*. London: Rutledge Books.
22. SCHLICHT, A. (2008). *Die Araber und Europa. 2000 Jahre gemeinsamer Geschichte*. Stuttgart: Sohne Verlag.
23. VEIT, W. (2003). Eine europäische Perspektive für Israel: Schlüssel zur Lösung des Nahost Konflikts *Internationale Politik*. P.150-165.

Andrii Martynov,

DoS (History),

Professor, Institute of History of Ukraine, NASU

GENESIS AND IMPLEMENTATION OF THE EUROPEAN UNION'S POLICY IN THE MIDDLE EAST

***Abstract.** The paper analyses the specifics of process of genesis and implementation of the EU policy in the Middle East. After the end of the “cold war”, the region has become the priority for eco-friendly, security and social and cultural interests of the EU member states. The problem of the Arab-Israeli reconciliation lies in the center of the Middle East policy of the EU. Thus, the models of peaceful settlement based on peace in exchange for land failed to have been implemented. The Palestinian question remains a marker of the effectiveness of the EU policy in the*

Middle East. The regional alignment of forces changed under the influence of the events of the "Arab Spring". The war in Syria has challenged European security. The Middle East is now facing a protracted process of geopolitical transformation. The region remains an arena of geopolitical confrontation between the great powers: China, India, Russia, the USA and Japan. The complex regional hierarchy of forces is dynamic. The challenge for regional and global security is the Iranian nuclear program. The EU criticizes the administration of the US president, Donald Trump, who canceled the 2015 agreement with Iran on the development of peaceful nuclear energy. The purpose of the EU policy in the Middle East is to prevent the radicalization of political climate. This might help the EU to avoid terrorist threat and modernize the societies of the Muslim countries of the Middle East.

Keywords: *Arab Spring, Middle East, European Union, Israel, Islam, Syria, USA, Turkey.*

Надійшла до редколегії 15.10.2018